

благодать є певною при виконанні всього того, що для одержання Таїнства належить²¹.

...Вкотре не можна не дивуватися Шевченковій провіденційності. Вдаваням (і зовсім не провокативним) поневаженням церковного начиння як художнім засобом автор ніби застерігає: якщо християни не відроджуватимуть Церкву разом з Христом і на основі Його вчення, це призведе до неминучої тотальної руйнації, заперечення і головного, і вторинного. Пригадує: "Немає й Бога, тільки я!...". Коли зникає і сам священний символізм, а залишається гола, бездуховна, оречевлена дійсність. У братовбивчих війнах непоодинокими були випадки мародерства в храмах. "А що? "Будем, брате, з багрянлиць онучі драти"...? Так і роблю", — цинічно, і зовсім не в Шевченковому сенсі, пояснює здоровенний гуляйполець у "Соборі" О. Гончара, намотуючи на ножище шовкове покривало. Він вилучав Шевченкові слова з християнського контексту твору, надаючи їм свого, буквалістичного тлумачення.

Мотиви "Світе ясний! Світе тихий!" можна простежити і в поетичних візіях пізнього П.Куліша, який виголошував: "О, Спасе, скривджений спасенниками злими! Покинь ти всі твої храми й усі каплиці" ("Славлені тридні"); "Я не палю по калищах кадила, Не чаю від покійників чудес"; "Я атеїст, що знає тільки Бога" ("На сповіді"). Чи не під впливом колишнього побратима таке писалося?

На нашу думку, аналізований Шевченків твір, подібно до "Псалмів Давидових", становить дуже своєрідний переспів християнського вечірнього піснеспіву "Світе тихий, святої слави...".

м. Хмельницький

---

²¹ Див.: *Музичка І.* Українське сакральне мистецтво і християнське віровчення // Народна творчість та етнологія. — 2001. — №1-2. — С. 87-88.

Ігор Ісіченко, Оксана Яковина

ХРИСТІЯНСЬКА АГІОГРАФІЯ У ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА*

Агіографічний шар свідомості Шевченка як тип відповідної свідомості українського народу відіграє помітну роль у формуванні ціннісного світу поета^{**}. Факти апостольства, мучеництва, самопожертви спільних християнських і окремо православних святих переосмислюються ним структурно й семантично і набувають підкреслено знакового характеру.

Просторово-часовий вимір посвяченої Богові й людям екзистенції святих зберігає в Шевченка традиційну християнську символічно-моральну дієвість універсального

---

* Стаття підготовлена до "Шевченківської енциклопедії".

** Це питання розглядалося в таких працях: *Білецький А.* Віруючий Шевченко. — Вінніпег, 1949; *Бучинський Д.* Християнсько-філософська думка Т. Г. Шевченка. — Лондон; Мадрид, 1962; *Власенко-Бойцун А.* Цитування й парафрази Св. Письма в творчості Тараса Шевченка // Наукові записки УВУ. — Мюнхен, 1988. — Ч.13. Збірник мовознавчої комісії. — С. 7-27; *Домашовець В.* Псалми Давидові в поетичних творах Т. Шевченка. — Оттава; Морріс Плейнс, 1992; *Донцов Д.* Незримі скрижалі "Кобзаря" Тараса Шевченка. — Торонто, 1961; *Іларіон (Огієнко), митр.* Релігійність Тараса Шевченка. — Вінніпег, 1964; *Костельник Габріїл, о.* Шевченко з релігійно-етичного становища. — Львів, 1910; *Сверстюк Є.* Шевченко і час. — К., 1996; *Славинський М.* Шевченко и Библия // Украинская жизнь. — 1912. — № 2; *Чижевський Д.* Шевченко й релігія // *Шевченко Т.* Повне видання творів / За ред. Павла Зайцева. — Чикаго, 1960. — Т.9. — С. 329-347; *Шурат В.* Святе Письмо у Шевченковій поезії // *Шевченко Т.* Повне видання творів / Ред. П.Зайцева. — Чикаго, 1963. — Т.13. — С. 35-52.

характеру, тобто конфесійний фактор у моральному вимірі відсутній. На семантичному рівні універсальність християнської моралі виявляється в раціонально-етичних опозиціях сакрального й профанного як у душах персонажів Шевченка, так і в душах людей, що його оточують, і в душі самого поета. Це історіософський вимір, який твориться ментально-культурними дефініціями національного через оцінки й пророцтва насамперед наратора.

Агіографічний інструментарій набуває в Шевченка принципового значення, через яке виявляється структура й функціональність думки поета як релігійного мислителя. Саме у використанні Шевченком агіографічних фактів спостерігається співвідношення між універсальним (святим) і національним (освяченим). На рівні універсального християнська мораль збагачується та історично конкретизується стражданнями, причини яких криються в національному переживанні екзистенції. На рівні ж національного вже етичний (раціоналізований) вимір утримує свідому відкритість персонажів на Бога й людей: відкритість їхньої профанної, етнічної культури саме через її формування в зв'язку з сакральністю агіографічних фактів, відкритість на джерело святості, від якого ці факти власне походять. Це пошук добра і правди в часі та просторі, пошук, який несе страждання людині, але тим самим стає символом присутності в ній Бога як національного духу (освячене профанне набуває відпорності щодо неосвяченого профанного).

Розглянемо ті мотиви й образи, які розкривають діалектику християнської універсальної свідомості та національно-культурного виміру українського народу у творах Шевченка.

Подвиг християнських святих був для Шевченка еталоном для визначення духовних якостей персонажів і людей з його оточення. Страждальців за волю України ("І мертвим, і живим..."), так само як і декабристів ("Щоденник"), Шевченко називає "мучениками", Гонту — "мучеником праведним" (варіант поеми "Гайдамаки"), "славного" Яна Гуса — "великим мучеником" ("Єретик"). Відтак їхній подвиг підноситься поетом до рівня найбільш шанованого Церквою чину святих. При цьому власний канон святості Шевченко узгоджує з євангельськими принципами. В Євангелії святість, освячення завжди представлені як властивість християнства в різноманітних його проявах: "Отче святий... освяти їх правдою Твоею" (Ів. 17:11, 17). Тому "Великомучеником святим" Шевченко називає і Бога-Слово (Ісуса Христа) ("Мені здається, я не знаю..."), і своїх персонажів, котрі здобувають, внаслідок власного хресного шляху, очищення та якісного перетворення душі, таку оцінку. Так, "святою" іменує поет головну героїню поеми "Відьма", яка, пройшовши крізь знущання, великі страждання й божевілля, спромоглася віднайти сили для прощення й примирення, присвятивши решту свого життя побожному навчанню і вчинкам милосердя. Зі святими з іконописних зображень порівнює Шевченко княжну ("Княжна"). "Святим", "праведним" іменує автор Максима ("Москалева криниця"), "великомученицею" — безіменну матір-покритку ("У нашій раї на землі..."). "Лютому Неронові" як символу деспотії ("Неофіти") протиставляються "святіє мученики" — "діти святої волі", які, прилетівши "зо всього світа", в кайданах, "простять" свого мучителя на його смертному одрі. "Святою" є також слава Чигирина, тобто слава справи Богдана Хмельницького в боротьбі за українську козацьку автономію ("Чигрине, Чигрине..."). Проте ця "слава", яка осмислюється Шевченком як "свята" (а отже, вічна) з погляду мети дій гетьмана, виявляється історично минущою, такою, що "в хмарі пропадає". Цей парадокс зумовлений, на думку Шевченка, об'єктивною невідповідністю можливої перспективи боротьби та її реального результату ("Розрита могила"). Поняття святості використовується поетом і в інших контекстах. До своєї сестри Шевченко звертається за допомогою сполучення слів "многострадалице святая" ("Сестрі"). Надію Тарновську іронічно називає "великомученице кумо!" ("Н.Т."), а Марка Вовчка — "пророком" ("Марку Вовчку"). Вживає поет також визначення "юродивий" ("Мені тринадцятий минало...", "Чигрине, Чигрине...", "Сон (Комедія)" — У всякого своя доля..., "Юродивий"), яким у християнській традиції називали людей,

котрі брали на себе з любові до Бога та ближнього один із подвигів благочестя — т. зв. юродство. Такі люди не лише з власної волі відмовлялися від будь-яких благ та вигод земного життя, а й удавали божевільну людину, котра не визнає ні пристойності, ні почуття сорому. Таким чином вони, незважаючи ні на що, говорили правду в очі сильним цього світу, викривали несправедливість. З таким значенням Шевченко вживає слово “юродивий” у поемі “Сон — У всякого своя доля...”; з іншим значенням — той, хто пізнав правду, яка несе страждання, і не відмовився від неї — у поезіях “N. N. — Мені тринадцятий минало...”; як “нещасний, відкинутий, пророк, приречений на “марне” страждання” — у творі “Чигрине, Чигрине...”. А в поезії “Юродивий” автор вдається до гри різних значень цього поняття: “А ви, юродиві, тим часом, / Поки нездужає капрал, / Ви огласили юродивим / Святого лицаря!”. У першому випадку “юродиві” означають морально зубожілих людей, нікчем, а в другому випадку “юродивий” — божевільний, несамовитий.

Провідну роль у християнському світогляді Шевченка відіграє культ Пресвятої Богородиці, історія життя якої становить для поета взірць подвигу матері. Образ матері-покритки, зневаженої оточенням, котра жертвує собою заради порятунку власної дитини (майже скрізь — сина-одинака), розкривається в сюжетних колізіях, відкритих у марійний метасюжет. Поеми “Катерина”, “Наймичка”, “Марія”, повість “Наймичка” в своєму комплексі становлять цілісні роздуми над трагедією ошуканого материнства, молитовне спрямування якого визначене постаттю захисниці материнства Пресвятої Діви. Якщо мотив Богоматеринства в поемах “Катерина”, “Наймичка” винесено в підтекст, то поезія “У нашім раї на землі...” будується на художньому паралелізмі між подвигом Богородиці, “що в мир наш Бога принесла” і безталанної покритки, самозречене материнство якої зазнає наруги й потерпає від злиднів. А в поемі “Марія” він намагається дати поетичний парафраз євангельського сюжету, показуючи земне життя Богородиці, яка виховує свого сина — проповідника Божого вчення.

Невід’ємними складовими культу святих є ікони, молитви та дива (як відповіді святих на прохання про допомогу та опіку, звернені до них). Віра в диво, в будівничу дію надприродного чинника в людському житті, властива агіографії, притаманна й персонажам Шевченка. Мотив дива, що виявляється в наверненні та покаянні персонажа, формує сюжет поеми “Варнак”. Диво появи сліз на Іржавецькій іконі Богородиці згадується Шевченком для підкреслення жорстокості чужинецького гноблення, що змусило Пречисту Діву на образі заплакати зі співчуття до покривджених (“Великий льох”, “Іржавець”). Лілея як церковний символ Богородиці і взагалі непорочності, вказує на чистоту героїні (“N.N. — Така, як ти, колись лілея...”).

Містична перспектива існування людини розкривається для Шевченка за допомогою присутності безтілесних небесних сил — ангелів, архангелів, херувимів, котрі певним чином виявляють себе в земному житті, подаючи ідеал життя, вільного від тілесного, матеріального начала. Замилуваний погляд закоханих викликає в поета асоціації: “Отак ангели святії / Дивляться на Бога, / Як вони одно на друге” (“Сотник”). Ідеалізація визвольної боротьби, віра в її правдивість і священність (“свячені” — евфемічна назва ножів, якими знищувався ворог) виявляється в тому, що благочинний наприкінці своєї промови (“Гайдамаки”) посилається на підтримку “душ праведних”, а також “сили архістратиґа Михаїла”, начальника сил небесних, шанованого як покровителя Києва та українського козацтва. Християнське передання пов’язує початки шанування архістратиґа Божого Михаїла з його виступом на боці Творця під час бунту Люцифера і спокушених ним ангелів.

Апостольський період історії Церкви (I-II ст.) становить для Шевченка найціннішу добу її розвитку. Він неодноразово звертається до цієї доби, до образів святих апостолів. Мотив розмови Бога з апостолом Петром як доглядачем райської брами, навіяний переказами й апокрифами про св. ап. Петра, використовується в

містерії "Великий льох". Сюжет поезії "У Бога за дверми лежала сокира..." залучає апокрифічний мотив мандрів Бога світами з апостолом Петром. У поезії "І Архімед, і Галілей..." згадуються "святіє предотечі" християнства, що стає зрозумілим у контексті асоціативного ряду основних християнських символів (хліб і вино як тіло й кров Христа). Вченню цих апостолів Шевченко надає антимонархічного характеру, що, однак, не було безпосередньо притаманним науці перших проповідників Євангелія. Про прихід "апостола правди і науки" мріє поет у вірші "І день іде, і ніч іде...". До О.Герцена, автора брошури "Крещенная собственность", звертається: "Да осенит тебя свет истины и сила истинного Бога, апостол наш, наш одинокий изгнанник!" (запис у щоденнику від 11 жовтня 1857 р.). Мучеництво виступає у Шевченка вінцем апостольського шляху. Так завдяки "слову новому", слова "любви, і правди, і добра" сталося навернення навіть учасників поганської оргії: "І ситий, / І п'яний голий отой Фавн, / І син Алкід твій, і гетери — / Всі, всі упали до землі / Перед Петром...". Проте "...На хресті / Стремглав повісили святого / Того апостола Петра..." ("Неофіти").

Тяжіння Шевченка до релігійних мотивів особливо посилилося на засланні і в останні роки життя. Це позначається як на загальній тональності творів, так і на частому звертанні автора до образів святих, зокрема, у повістях, написаних протягом 1852–1858 рр. Окрім загальнохристиянських святих: Івана Предтечі ("Несчастный"), Марії Єгипетської (повість "Наймичка"), Івана Златоустого ("Капитанша"), св. Івана Богослова (повість "Варнак"), св. великомученика Івана Воїна ("Близнецы"), апостола Томи ("Близнецы") та апостолів Петра й Павла ("Музыкант", повість "Княгиня"), св. Миколи з Мир-Лікійських, Катерини Великомучениці (повість "Княгиня"), св. Афанасія, патріарха Александрійського ("Близнецы"), св. Єфрема Сиріна (повість "Наймичка", "Близнецы"), св. Симеона Столпника (повість "Наймичка") та постатей Старого Заповіту: царя Давида (повісті "Наймичка", "Несчастный"), царя Соломона ("Музыкант"), Мойсея (повість "Варнак"), — Шевченко згадує тут і святих Української православної Церкви: святих мучеників Бориса і Гліба ("Капитанша", "Близнецы"), Антонія Печерського ("Капитанша"), святих рівноапостольних князя Володимира і княгиню Ольгу ("Музыкант"), св. Марка-печерника та св. Івана Багатостраждального (повість "Наймичка", "Близнецы"), преподобного мученика Мойсея Угрина, життя якого розкрито у Київському Патерику ("Близнецы"), або пов'язаних з українськими святинами: св. Варвару Великомученицю, мощі якої у 1108 р. були перенесені з Константинополя до Києва й покладені у Михайлівському Золотоверхому монастирі (повість "Наймичка", "Близнецы"). Згадуються також святі Римо-католицької Церкви: св. Цецилія (повість "Варнак") та Російської православної Церкви: св. Петро та Февронія ("Капитанша"), св. соловецькі чудотворці, покровителі бджолярства Зосима та Саватій ("Близнецы").

Складнішим є ставлення Шевченка до образів можновладців, канонізованих Церквою, зокрема до св. Володимира Великого, визнаного рівноапостольним ("Царі"). І хоч аморальні вчинки князя Володимира (котрий ще до свого навернення, перед хрещенням, силою взяв за дружину Рогніду, доньку полоцького князя Рогволода) церква не приховує і не виправдовує, щоб наголосити на величчї внутрішньої зміни, пережитої князем по приході до правдивої віри, поет вбачає в культурі князя Володимира пошук офіційною церковною доктриною Російської імперії прецедентів до виправдання аморальності монархії як форми державного устрою й негідних вчинків самих російських монархів. Це й викликає надміру гострий осуд автором князя Володимира та застосування бурлескної стилістики для його зображення. В епілозі до поеми царелюбство, лакейство, нові лібреї складають образний ряд, що протистоїть любові до людей і правдивій вірі ("Там будем жить, людей любить, / Святого Господа хвалить").

Персонажі Шевченка живуть в обрядовому часі, що визначається православним церковним календарем. Визначення виступу гайдамаків як "ночі Маковія", "дня Маковія"

надає сюжетному часові сакральних елементів, співвідносячи події з датою 1 серпня – днем пам'яті святих мучеників Маккавеїв – і нагадуючи про старозавітних мучеників і проводарів визвольної боротьби юдеїв, що 167 до н. е. виступили проти царя елліністичної Сирії Антіоха Епіфана, а згодом утворили панівну династію в Палестині – Маккавеїв (Маккабі). “Маковеев день ужасный” визначає дату трагічної події в житті героїні поеми “Слепая”. Згадується про мале освячення води у Москалевій криниці “на Спаса або Маковія” (“Москалева криниця”). Батько благає Ярину з поеми “Невольник” дочекатися Петра (пам'ять св. ап. Петра і Павла; 29 червня) або Зеленої неділі (Зіслання Святого Духа на апостолів, 50-й день по Великодню). Вказуючи вік дітей, Іван Максимович (повість “Музыкант”) каже, що їм “на Петра и Павла минет по двенадцатому”. Події в поемі “Відьма” розгортаються “коло осіннього Миколи” (св. Миколая Мир-Лікійського; 6 груд.). Мар'я Федорівна в повісті “Несчастный” “велела Федьку-наставника выпороть хорошенько и отдать на скотный двор до Кузьмы и Демьяна...” (тобто до дня святих Кузьми і Дем'яна, що припадає на 1 листопада за ст. ст., коли вже перестають пасти худобу). Загалом персонажам більшості повістей, а особливо “Наймички” та “Близнецов”, притаманна хронологізація власного життя згідно зі святами християнського календаря в його українській редакції: Різдво Христове, Великдень, Клеціальна субота, Зелена неділя, Покрова, Пречиста, Воздвиження честного й животворящего Хреста, Успіння Богородиці, Маковія, Спаса та інших.

Участь в обрядовому житті православної Церкви стає одним зі способів надання персонажеві національної визначеності. Традиційність церковної освіти й писемності визначається згадками про літери церковнослов'янського письма “Тма, мна знаю, а оксію / Не втну таки й досі” (“Гайдамаки”), “ані титли, / Ніже тії коми” (послання “І мертвим, і живим...”). Участю у християнських таїнствах – сповіді, причасті, вінчанні, намащенні хворих (“маслосвятие”) – а також частими згадками про час говіння (посту) позначений ритм життя персонажів поеми “Сотник”, поеми та повісті “Наймичка”. Згадуються кадило, кіот (“Юродивий”), просфора (повість “Наймичка”), аналой (повість “Варнак”). Проте самодостатність зовнішньої, обрядової сторони релігії – “візантійства” – уявляються Шевченкові способом втечі від правдивої віри, від любові до Бога і людей (“Кавказ”, “Я не нездужаю, нівроку...”). Іронічно обіграє поет химерне переплетіння в народній релігійності церковного обряду й забобонних звичок: побачивши серед нічного міста, “мов із ями, // Очима лупа кошеня – / ...Я схаменувся, осінився / Святим хрестом і тричі плюнув...” (“Якось-то йдучи уночі...”).

Українська християнська традиція великою мірою знайшла своє втілення в творах Шевченка. Особиста духовність святих, шанованих тим чи тим народом, неминуче позначається на формуванні світогляду цього народу. У поемі “Наймичка” Ганна демонструє істинно народний культ реліквій святих, коли в Києві дбає про молебень біля мощів св. великомучениці Варвари й дістає від неї чотири персні для невістки, а в Лаврських печерах купує “святу шапочку.../ у Йвана святого”, тобто реліквію преподобного Івана Багатостраждального, чудотворця печерського, характер культу якого визначається описом його подвигу в Києво-Печерському патерику.

Вищою формою духовного самовираження людини є молитва. А в українській духовності через побожність як іманентну властивість душі молитва стає ознакою народного світовідчуття. Мотив молитви перед початком справи зустрічаємо наприкінці вступу, в пісні кобзаря Волоха, промові благочинного (“Гайдамаки”), в співі козаків-невольників (“Гамалія”). Молиться до Бога за Україну Павло Полуботок (“Сон – У всякого своя доля...”), закликає до молитви Ян Гус (“Єретик”). Материнська молитва за дитину спрямовується до Матері Божої (“Сова”, “І виріс я на чужині...”). Козацьку молитву до “Межигорського Спаса” згадує в думі кобзар Степан (“Невольник”). Помираючи, Ганна читає “Отче наш” (поема “Наймичка”), як і старий герой вірша “І

досі сниться: під горою...". На початку і в останньому вірші циклу "В казематі" автор закликає "соузників" молити Бога за Україну. Життя в молитві вимірюють для себе персонажі віршів "Буває, в неволі іноді згадаю...", "Муза". Ревно моляться до Бога старий козак – персонаж поеми "Сон – Гори мої високі...", Семен Палій ("Чернець"), молода генеральша ("Петрусь"). Окремі твори Шевченка набувають форми віршованої молитви ("Заросли шляхи тернами...", "Лічу в неволі дні і ночі..."). Вступ до поеми "Неофіти" являє собою майстерну інтерпретацію мотивів молитви, зокрема богородичної. Розробляється мотив молитви євангельського походження "Богородице Діво, радуйся", використовується акафічне визначення Богородиці, що стало назвою відомої ікони "Скорбящих радосте". Алкідова мати співає "алилуя". 24–27 травня 1860 датовано три віршові варіації мотиву, розробленого в жанрі поетичної молитви: "Царям, всесвітнім шинкарям...", "Царів, кровавих шинкарів...", "Злоначаюющих спина...". Близька до них за жанром і мотивами також поезія "Тим неситим очам...". Персонаж повісті "Близнець" в хвилини тривоги читає Акафіст Пресвятій Богоматері Одигітрії, молитву "Да воскреснет Бог", що вважається заступницькою молитвою проти сил зла, і – Шевченко обіграє народну релігійну свідомість – тричі накладає хрест на двері, вікна й комин, тобто місця, які нібито можуть послужити входом для нечистої сили. У повісті "Несчастный" автор показує свою широку обізнаність із молитовною традицією православного літургичного року. Часто присутній у творах послідовний опис молитов, якими супроводжуються православні обряди ("Несчастный"). Одним із способів завершення дискурсу стає традиційне для церковної молитви закінчення "амінь" ("Якби то ти, Богдане п'яний..."). І найвищою, найстрашнішою мірою пригнічення людини стає для Шевченка стан, коли християнинів "помолитись не дають" ("Якби ви знали, паничі...").

Знайшовши підкинутого хлопчика, Трохим і Настя квапляться його охрестити й дати християнське ім'я Марко ("Наймичка"). Метонімічно зображуючи одруження Яреми Галайди та Оксани, автор згадує спів одного з тропарів у чині вінчання: "Ісаія, ликуй!" ("Гайдамаки"). Персонажі поеми "Тризна", поминаючи героя, співають "вічну пам'ять" і "со святыми упокой" з чину похорону й парастасу. Спів "со святыми" згадується у вірші "Чума". Панахида за гетьманом Петром Дорошенком завершує сюжет у вірші "Заступила чорна хмара...". Під час недуги Ганни її причащають і соборують ("Наймичка"). У поемі "Чернець" на прикладі Семена Палія відображаються реалії чернечого життя. Ганна клопочеться про відправу акафіста до св. Миколая Мир-Лікійського за сина Марка, котрий забарився в дорозі (поема "Наймичка"). Хресний хід і читання акафісту розпочинають ритуал обрання гетьмана Івана Лободи ("У неділеньку у святую..."). Персонажі поеми "Єретик" та вірша "Полякам" співають "Te Deum" – "Тебе, Бога, хвалимо", гімн, який приписується авторству св. Амбросія Медіоланського і використовувався як подячна пісня в Церкві західного і рідше східного обряду.

Слід звернути увагу на характер використання Шевченком традиційних християнських текстів. Моральна категоричність Шевченка не має винятків. Саме так виглядають і його оцінки християнської історії, до якої поет підходить не з об'єктивних, а з емоційно-поетичних позицій. Моменти духовного занепаду кліру Західної Церкви принципово не сприймалися ним у контексті цілої середньовічної історії, в якій постійно спостерігалось прагнення ієрархів до самоочищення за допомогою святих. В оцінках Шевченка гріхи церковно-політичної історії Заходу набувають послідовно суб'єктивного поетично-ідеологічного вираження. Тому високі й чисті інтенції традиційного загальнохристиянського гімну "Te Deum" у вустах конкретних історичних персонажів, дії яких викликають у поета принципове неприйняття, подаються в його творах як фальшивий інструмент ідеологічного самовиправдання. Шевченко свідомо ставить негативні визначення поряд з назвою

гімну, чим намагається вказати на моральну нечистоту його виконавців: "А ксьондз скаженим язиком / Кричить: "Te Deum! алілуя!" ("Полякам").

Неодноразово в стилі Шевченка відчувається моралістична наснаженість проповідницького жанру. Деякі твори включають фрагменти, що відтворюють проповідь героя: благочинного ("Гайдамаки"), Яна Гуса ("Єретик").

Географічний простір набуває в світі творів Шевченка етноконфесійних вимірів завдяки паломницьким практикам. Прощі до святинь Києва, до Почаївської лаври, до Межигорського Спаса здійснюють героїня поеми "Слепая", Ярина ("Невольник"), Ганна (поема "Наймичка") та Лукія (повість "Наймичка"), титарівна ("Титарівна"), Петро Скоропадський ("П.С."), адресати поеми "Марина", мати-удовиця ("Ой крикнули сірії гуси..."), генеральша ("Петрусь").

Стародавня світова історія постає в Шевченка головно як історія Церкви, а саме мучеництва за віру. З іменем римського імператора Нерона, "лютого Нерона" ("Холодний Яр", "О думи мої! О славо злая!") пов'язують перше велике переслідування християн у Римі.

Мартирологія християнства часів Римської імперії стала основою для сюжету поеми "Неофіти". Її події відбуваються на тлі апостольської праці св. Петра в Римі. Проповідь апостола Петра наverts до віри Алкіда з товаришами, згадується розп'яття Петра. Джерелом цих відомостей могли стати лише житійні та церковно-історичні книги, бо Біблія не розкриває історії останніх років діяльності апостола Петра. Хронологічні межі подій у поемі визначають неодноразові згадки про імператорів Нерона (54–68 рр.) та Декія (249–251 рр.). Декій ставив за мету повернути минуле, славу й честь давньоримських установ, у т.ч. релігійних, його коротке царювання сповнене гонінь проти християн.

Плюндрування святині стає наймісткішим символом чужинецького панування. Такими символами стають запродані в оренду церкви ("Тарасова ніч"), розрита могила ("Розрита могила", "Стоїть в селі Суботові..."), спалений царицею Катериною II Межигірський монастир ("Невольник"), спалення церкви в Суботові ("Заступила чорна хмара...").

Мотив оборони православної віри виступає одним із головних ферментів у сюжетах поем "Тарасова ніч", "Гайдамаки". Персонажі — борці за волю України (Тарас Трясило) наділяються харизмою захисників правдивої віри проти релігійного гноблення. Але романтична самокритичність Шевченка створює емоційну двоплановість в інтерпретації мотиву релігійних воєн. Жорстокість і непримиренність стосовно християн іншого обряду або іновірців, церковний фанатизм протиставляються автентичному християнству апостольської традиції ("Єретик", "Кавказ", "Сон — Гори мої високі...", "Варнак", "Швачка", "Буває, в неволі іноді згадаю...").

При особливій ролі православної традиції у творах Шевченка саме через агіографічні факти у свідомість ліричного героя й персонажів вливається апостольський ранньохристиянський сенс смирення й відпорності гріху. Це останнє "шліфує" в душах персонажів примітивні культурні форми. Освячені ножі в "Гайдамаках" переосмислюються як освячення профанної культури, що стає ґрунтом для національного духу. Вивищений у такий спосіб дух народу навіть у трагічних помилках і крайнощах стає символом життєздатності. Так утверджується історична пам'ять народу. Цей процес відбувається в Шевченка через перспективу агіографічного ідеалу-еталону. В ряді агіографічних фактів начебто еkleктичного характеру проступають системні зв'язки між ними, а разом із тим і структура історичної пам'яті українського народу. Відтак, вплив християнства на українську культуру постає історичним усвідомленням самоцільності існування.

